

ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

ΜΠΑΤΖΙΑΝΑ ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΑ
ΠΑΙΔΟΨΥΧΙΑΤΡΟΣ

ΟΡΙΣΜΟΣ

- Ο εκφοβισμός ορίζεται ως «επαναλαμβανόμενη βία και ανικανότητα του θύματος να αμυνθεί και να προστατέψει τον εαυτό του».
- Πιο ειδικά, ο όρος αυτός περιλαμβάνει την επιθυμία ενός ατόμου να βλάψει κάποιον άλλο, η συμπεριφορά είναι σκόπιμη και επαναλαμβανόμενη.

προϋποθέτει :

- την ασυμμετρία δύναμης (σωματικής ή ψυχολογικής),
- ευχαρίστηση του επιτιθέμενου καθώς και
- την αίσθηση καταπίεσης ή ταπείνωσης από την πλευρά του θύματος.
- Η επιθετική συμπεριφορά να επαναλαμβάνεται και να πάρει πολλές μορφές.

Ο εκφοβισμός

Μπορεί να διαρκεί
σύντομο χρονικό
διάστημα

Διαρκεί ένα χρόνο

Διαρκεί πολλά
χρόνια

Στην Ελλάδα ο όρος bullying- εκφοβισμός μεταφράζεται ως «παλικαρισμός ή νταηλίκι» ως προς μαθητές κυρίως πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Κοινό γνώρισμα των διαφορετικών ορισμών που υπάρχουν για το σχολικό εκφοβισμό είναι η άνιση κατανομή δύναμης εις βάρος του θύματος και ότι δεν υπάρχει διάθεση από πλευρά του δράστη για επίλυση διαφορών.

Το πείραγμα.....

συμβαίνει συνήθως μεταξύ φίλων, οι δημοφιλέστεροι μαθητές συνωμοτούν εναντίον κάποιου και δεν περιλαμβάνει σωματικό πόνο

Μετατρέπεται σε εκφοβισμό.....

Όταν το παιδί αισθανθεί ότι οι πράξεις των άλλων δεν διέπονται από αστείο και δεν γίνονται στα όρια του παιχνιδιού.

Εκφοβισμός ή πείραγμα

Ιστορική αναδρομή

- Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού μελετήθηκε για πρώτη φορά το 1978 στη Νορβηγία και 9 χρόνια μετά, το 1987, σε πολλά επιστημονικά περιοδικά εμφανίζεται ο σχετικός όρος “bullying”.

Ενώ σαν φαινόμενο επισημαίνεται και καταγράφεται τη δεκαετία του 1970, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι εμφανίζεται και τότε. Εξάλλου αποτελεί μια ακόμη έκφραση της βίαιης συμπεριφοράς η οποία υπάρχει με τη γέννηση του ανθρώπου.

Επιδημιολογία

- Στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια έχει διεξαχθεί μεγάλος αριθμός ερευνών στις οποίες προκύπτει ότι τα ποσοστά των μαθητών δημοτικής εκπαίδευσης που έχουν συμμετάσχει σε περιστατικά σχολικής βίας κυμαίνονται από 46,3 % έως 58,9%.
- Σε πρόσφατη έρευνα βρέθηκε ότι παιδιά τα οποία εκφοβίζουν ξεπερνούν το 5% των μαθητών και τα θύματα του Σ.Ε κυμαίνονται γύρω στο 10-15% (Τσιαντης, 2011).
- Ωστόσο, πολλοί κάνουν λόγο και για ένα απροσδιόριστο «σκοτεινό» αριθμό περιστατικών, αφού πολλές φορές δεν καταγγέλλονται από τους δασκάλους ή τους διευθυντές των σχολείων, προκειμένου να διατηρηθεί το κύρος του σχολείου.

- - Ηλικία κορύφωσης: 11-14 ετών.
- Τα περιστατικά ένδο-σχολικής βίας εκδηλώνονται πιο συχνά στο Δημοτικό & στο Γυμνάσιο, ενώ στο Λύκειο μειώνονται
 - Το 10%-15% των μαθητών πέφτει θύμα διαφόρων μορφών βίας στο σχολείο.
- Τα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια εμπλέκονται πιο συχνά σε περιστατικά βίας, σε αναλογία 3/1.
- Τα κορίτσια εμπλέκονται σε περιστατικά λεκτικής βίας ενώ τα αγόρια σε περιστατικά σωματικής βίας
- Σχεδόν οι μισοί από αυτούς που έχουν υποστεί σχολική βία αναφέρουν το γεγονός και οι περισσότεροι απευθύνονται σε φίλους και λιγότερο σε εκπαιδευτικούς και γονείς.

Μορφές σχολικού εκφοβισμού

Ο εκφοβισμός μπορεί να πάρει διάφορες μορφές:

- **Σωματικός:** φυσικός τραυματισμός ή απειλή τραυματισμού προς κάποιον. Εκδηλώνεται με σπρωξίματα, σκουντήματα, αγκωνιές, γροθιές και κλοτσιές, τρικλοποδιές, χτυπήματα με αντικείμενα, τσιμπήματα και δαγκωνιές, περιορισμό του άλλου μέσω σωματικών πρακτικών.
- **Λεκτικός:** συστηματική χρησιμοποίηση υβριστικών εκφράσεων, φραστικών επιθέσεων, προσβολών και απειλών, αγενών σχολίων και ειρωνείας, χρήση παρατσουκλιών.
- **Εκφοβισμός με εκβιασμό:** εκούσια απόσπαση χρημάτων ή προσωπικών αντικειμένων, η οποία συνοδεύεται από απειλές ή και τον εξαναγκασμό σε αντικοινωνικές πράξεις.

Έμμεσος ή Κοινωνικός Λεκτικός

- **Έμμεσος ή κοινωνικός:** προσπάθεια για κοινωνική απομόνωση ή αγνόηση ατόμου, για άσκηση επιρροής στην ομάδα των συνομηλίκων ώστε να αισθανθούν αντιπάθεια για κάποιο συγκεκριμένο συμμαθητή τους, διάδοση κακόβουλων φημών και ψευδών.

Οι δράστες συσπειρώνονται σε μία κλίκα και πολύ συντονισμένα αγνοούν το συμμαθητή και τον κάνουν αισθάνεται αόρατος. Τα κουτσομπολιά τον αποκλείουν από όλες τις παρέες

- **Ηλεκτρονικός:** αποστολή απειλητικού ή υβριστικού υλικού μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, των υπηρεσιών MMS και SMS που παρέχουν τα κινητά τηλέφωνα και των διαδικτυακών τόπων κοινωνικής δικτύωσης, χρήση ή παραποίηση των προσωπικών δεδομένων κάποιου ατόμου, αποκλεισμός του από μια δικτυακή ομάδα, κλήσεις στο κινητό του από άγνωστο νούμερο.
- **Ρατσιστικός:** διάδοση αρνητικών σχολίων εξαιτίας της καταγωγής, της κοινωνικής τάξης, της οικονομικής κατάστασης, της διαφορετικότητας.
- **Σεξουαλικός:** υβριστικά σχόλια, σκίτσα και γκράφιτι με σεξουαλικό περιεχόμενο, ανήθικες χειρονομίες, ανεπιθύμητο άγγιγμα, μέχρι και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις.

Αίτια του φαινομένου βίας στα σχολεία

- Οικογενειακοί παράμετροι: πολύ αυστηρές ή πολύ ελαστικές μέθοδοι ανατροφής, έλλειψη φροντίδας, ενθάρρυνσης, υποστήριξης παιδιών μέσα στην οικογένεια, έλλειψη ισορροπημένης σχέσης και συγκρούσεις μεταξύ των γονέων, παραμέληση ή κακοποίηση παιδιών από γονείς.
- Εφηβεία και ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών (π.χ., ιδιοσυγκρασία, εξελικτική πορεία, τραυματικές εμπειρίες), εναντίωση προς κάθε μορφή εξουσίας, έλλειψη αυτοπεποίθησης ή αίσθημα παντοδυναμίας.

Διάφορες πλευρές του σχολικού περιβάλλοντος

- ✓ ανεπαρκής εποπτεία
- ✓ συνωστισμός μαθητών
- ✓ ελλείψεις προσωπικού
- ✓ φτωχά ερεθίσματα

το ψυχολογικό κλίμα του σχολείου

- ✓ ανταγωνιστικό
- ✓ ελεγκτικό
- ✓ απρόσωπο
- ✓ οριοθετεί με εχθρικό τρόπο
- ✓ προσανατολισμένο στην επίδοση, όχι στις σχέσεις

οι πολιτικές του εκπαιδευτικού συστήματος

- ✓ υπερβολική χρήση της τιμωρίας και της αποβολής ως μέσου πειθαρχίας με δυσανάλογη επιβράβευση κοινωνικά θετικών συμπεριφορών

- Έλλειψη ενημέρωσης-ευαισθητοποίησης και άγνοια των ενηλίκων(εκπαιδευτικών, γονέων), όσον αφορά την διαχείριση κρίσεων και επιθετικότητας.
- Έλλειψη συμμετοχής σε σχολικές δραστηριότητες και εξωσχολικές δραστηριότητες που βοηθούν στην εκτόνωση άγχους.
- οι στάσεις των ίδιων των παιδιών, των γονέων και των εκπαιδευτικών απέναντι στη βία
- ο τρόπος προβολής της βίας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης
- γενικότερα κοινωνικά προβλήματα που ενισχύουν τις αντικοινωνικές συμπεριφορές

Ειδικά χαρακτηριστικά θύτη

- Αδυναμία τήρησης κανόνων-ορίων
- Διογκωμένη αυτό-εικόνα
- Επιθετικότητα- παρορμητική συμπεριφορά
- Μειωμένη ικανότητα αυτοελέγχου
- Έλλειψη αίσθησης του μέτρου
- Απόλυτη έλλειψη εν-συναίσθησης

Μπορούμε να αναγνωρίσουμε τους πιθανούς θύτες ;;;

- Χαμηλό ενδιαφέρον για το σχολείο και μειωμένη απόδοση στα μαθήματα (μαθησιακές δυσκολίες)
- ΔΕΠ-Υ ενεργητικά και υπερδραστήρια
- Ανεξέλεγκτος θυμός-παρορμητικοί τσακωμοί
- Ιστορικό προβλημάτων πειθαρχίας στο σπίτι
- Ιστορικό βιαιότητας κατά ατόμων, ζώων ή αντικειμένων
- Έλλειψη ανοχής σε πολιτιστικές διαφορές και διακρίσεις
- Χρήση αλκοόλ και ουσιών
- Συναναστροφή με άτομα με αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά.

Ειδικά χαρακτηριστικά παιδιού-θύμα

Παιδιά με περισσότερο άγχος και ανασφάλεια,

- Χαμηλή αυτοεκτίμηση
- Αδυναμία επίλυσης προβλημάτων
- Καταθλιπτικά στοιχεία ή Συναισθηματικές δυσκολίες
- Εσωστρεφή και μοναχικά
- Χαμηλή σχολική επίδοση- αδικαιολόγητες απουσίες
- Φοβισμένα με παθητική στάση απέναντι στη βία
- αδυναμία σύναψης διαπροσωπικών σχέσεων

Μπορούμε αναγνωρίσουμε το παιδί θύμα ;;;;

- Η μειωμένη διάθεσή του ή η άρνησή του να πάει στο σχολείο με πρόσχημα κάποια αδιαθεσία
- Οι αδικαιολόγητες απουσίες
- Η απροσδόκητη μαθησιακή του πτώση
- Όταν περνά τα διαλείμματα, κοντά σε εκπαιδευτικούς και γραφεία
- Καθυστέρηση άφιξης στο σχολείο ή καθυστέρηση επιστροφής στο σπίτι
- Αλλαγή διαδρομών από κ προς το σχολείο ή το σπίτι
- Ρούχα συχνά σκισμένα & κατεστραμμένα
- Σημάδια και μελανιές στο σώμα του
- Απώλεια αντικειμένων ή χρημάτων του παιδιού
- Άρνηση σε συμμετοχή σχολικών εκδηλώσεων και δραστηριότητα
- Αλλαγές στη διάθεσή του που επιμένουν
- Παράπονα για ψυχοσωματικά προβλήματα

Ειδικά χαρακτηριστικά παιδιών-παρατηρητών

- υποστηρίζουν το θύτη με γέλια, χειροκροτήματα και άλλες μορφές επιδοκμασίας,
- απομακρύνονται από τη σκηνή και κάνουν ότι δεν είδαν τίποτα
- θυματοποιούνται, τρομοκρατούνται, παγώνουν
- δεν ξέρουν τι να κάνουν, είναι σε αμφιθυμία και δεν παίρνουν θέση,
- προσπαθούν να βοηθήσουν το θύμα, αποδοκιμάζουν το θύτη και τρέχουν να φέρουν βοήθεια.

- Γενικά οι πρώτες ομάδες παιδιών-παρατηρητών πιστεύουν ότι ο εκφοβισμός και η βία δεν είναι σωστές συμπεριφορές, χαρακτηρίζονται όμως από το φόβο μήπως συμβεί και στους ίδιους, γι' αυτό και ανησυχούν ότι αν πάρουν θέση, θα κάνουν τα πράγματα χειρότερα.
- Τα παιδιά που παρεμβαίνουν για να βοηθήσουν το θύμα έχουν ξεκάθαρη άποψη κατά του εκφοβισμού και της βίας, υψηλό βαθμό ενσυναίσθησης και αλληλεγγύης, εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στους ενήλικες, ενώ συνάμα πιστεύουν ότι η παρέμβασή τους μπορεί να βοηθήσει, κάτι που βασίζεται σε προηγούμενες εμπειρίες τους.

Οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις

Οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του εκφοβισμού και της βίας στα παιδιά είναι πολλές και σοβαρές. Εξίσου σημαντικές και για τις τρεις ομάδες παιδιών.

- Θύτες
- Θύματα
- Παρατηρητές

➤ Ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις : ΠΑΙΔΙΟΥ -ΘΥΤΗ

- Απομάκρυνση από το σχολικό περιβάλλον
- Διακοπή σχολικής φοίτησης
- Τάσεις φυγής από το οικογενειακό περιβάλλον
- Περιθωριοποίηση-κοινωνικός αποκλεισμός
- Έχουν αυξημένες πιθανότητες κατάχρησης αλκοόλ και άλλων ναρκωτικών κατά την περίοδο της εφηβείας, καθώς και ως ενήλικες
- Να εξελιχθούν σε ενήλικες με αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά που αγγίζει το 50% του πληθυσμού των θυτών
- Επίσης, αυτά τα άτομα, όταν ενηλικιωθούν, είναι πιο πιθανόν να ασκούν βία στους συντρόφους τους και στα παιδιά τους, και αδυνατούν να κρατήσουν τις φιλικές τους σχέσεις

➤ Ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις : ΠΑΙΔΙΟΥ ΘΥΜΑ

- Αισθήματα έντονου άγχους, ανασφάλειας, φοβίες, σχολική άρνηση, απουσίες από το σχολείο οι οποίες οδηγούν σε σχολική αποτυχία.
- Να εμφανίσουν μαθησιακές δυσκολίες
- Ψυχοσωματικά συμπτώματα: πονοκέφαλο, άλγη στην κοιλιακή χώρα, διαταραχές ύπνου, νυχτερινή ενούρηση, ημικρανίες, δερματικά προβλήματα (π.χ. έκζεμα, ή ψωρίαση) έλκος, τρέμουλο, αυξημένους παλμούς, κρίσεις πανικού κ.ά.
- Να παρουσιάσουν φοβική ή και αγχώδη διαταραχή, κατάθλιψη, διαταραχές διατροφής, αυτοτραυματική συμπεριφορά και απόπειρα αυτοκτονίας

- Έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποφέρουν από κατάθλιψη και άγχος και μερικά από τα συμπτώματα που αναγράφονται , μπορεί να εξακολουθήσουν να υπάρχουν μέχρι την ενηλικίωση
- Έχουν συχνά τάσεις αυτοκτονίας, που μπορεί να συνεχίσουν και μέχρι την ενηλικίωση. Σε μία μελέτη, οι ενήλικες που υπήρξαν θύματα σχολικού εκφοβισμού ήταν 3 φορές πιο πιθανόν να κάνουν σκέψεις για αυτοκτονία.

- Σχετική έρευνα έδειξε ότι τα θύματα σχολικού εκφοβισμού δημοτικής ηλικίας είχαν τις διπλάσιες πιθανότητες να εμφανίσουν ψυχωτικά συμπτώματα στην εφηβεία.
- Έχουν περισσότερες πιθανότητες να αντιδράσουν με εξαιρετικά βίαιο τρόπο.
- Σε 12 από τα 15 περιστατικά στη δεκαετία του 1990, όπου μαθητές έριξαν πυρά στο σχολείο τους, οι σκοπευτές ήταν θύματα σχολικού εκφοβισμού.

Ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις για τα παιδιά παρατηρητές.

- Έχουν αυξημένες πιθανότητες να καπνίζουν και να κάνουν κατάχρηση αλκοόλης ή άλλων ναρκωτικών
- Έχουν αυξημένα προβλήματα ψυχικής υγείας, συμπεριλαμβανομένων της κατάθλιψης και του άγχους
- Είναι πιο πιθανόν να απουσιάζουν συχνά από το σχολείο

Ενέργειες του εκπαιδευτικού για να προλάβει την εμφάνιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

- να συζητά με τους μαθητές για τα δικαιώματά τους, τους κανόνες συμπεριφοράς, στο σχολείο και τους τρόπους αντιμετώπισης του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο
- να παρέχει από νωρίς στους μαθητές κατάλληλους τρόπους έκφρασης της επιθετικότητας (όπως τα αθλήματα, οι τέχνες κτλ.) και ανάλογες ευκαιρίες για επιτεύγματα και καταξίωση
- να ενισχύει τη φιλία μεταξύ των μαθητών και να αναδεικνύει την αλληλεγγύη της παρέας των φίλων ως το πλέον κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο

- να ευαισθητοποιεί τους γονείς για το πρόβλημα, στις ατομικές και στις ομαδικές συνεργασίες
- να αντιμετωπίζει τις αιτίες απομόνωσης και περιθωριοποίησης μαθητών
- να δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ένταξη στη σχολική ομάδα των νεοφερμένων μαθητών ή των μαθητών με ειδικά προβλήματα και ανάγκες
- να ασκεί ουσιαστική εποπτεία των χώρων του σχολείου στους οποίους πιθανολογείται εκδήλωση εκφοβισμού και βίας μεταξύ των μαθητών.

Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο

- να διαβεβαιώσει το παιδί-θύμα ότι «δεν ευθύνεται το ίδιο για ότι έχει συμβεί»
- να του θυμίσει ότι το νοιάζεται και ότι ο εκπαιδευτικός μπορεί να το προστατεύει
- να του πει ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν μόνο αν «σπάσει η σιωπή» και να εξηγήσει ότι η κοινοποίηση των περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο δεν αποτελεί «κάρφωμα»
- να συζητήσει το γεγονός στην ομάδα τάξης ως κάτι σοβαρό και ως ευθύνη όλων, να κινητοποιήσει την αλληλεγγύη των μαθητών

- να προτείνει στο παιδί και στην ομάδα τάξης πρακτικούς τρόπους για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων
- να ενημερώσει αμέσως τους γονείς του παιδιού
- να ενημερώσει παράλληλα την ομάδα των εκπαιδευτικών και το διευθυντή του σχολείου
- εάν κρίνεται αναγκαίο, να ζητήσει τη βοήθεια ενός ειδικού ψυχικής υγείας.

Ενέργειες των γονέων για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο

- Αποφυγή παρορμητικών αντιδράσεων και Ψυχραιμία
- Συζήτηση με το παιδί
 - Επιβεβαίωση του παιδιού ότι «δεν ευθύνεται το ίδιο για ότι έχει συμβεί»
 - Υπενθύμιση ότι το νοιάζεστε & ότι είστε αυτοί που το προστατεύετε
 - Στήριξη ότι μαζί μπορείτε να το αντιμετωπίσετε
- Ενημέρωση του Διευθυντή και εκπαιδευτικό/ούς σχολείου
- Πρακτικοί τρόποι για αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων
- Συμβουλευτική από ειδικό ψυχικής υγείας

Γενικά αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

- Απαιτείται να **διερευνηθεί** συστηματικά στη χώρα μας το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο, σε όλες τις διαστάσεις, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά.
- Απαιτείται να **εκδοθεί** άμεσα από το Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων **γραπτή πολιτική αντιμετώπισης**. Η πολιτική θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τις διαδικασίες καταγραφής των συμβάντων, διορισμού υπεύθυνου εκπαιδευτικού και συμβούλου με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, παρακολούθησης των διαδικασιών αντιμετώπισης, ενημέρωσης των μαθητών για την πρόσβαση σε σύστημα υποστήριξης, συνεργασίας με τους γονείς και οργάνωσης ουσιαστικής εποπτείας των μαθητών κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων.
- Είναι απαραίτητη η **επιμόρφωση των εκπαιδευτικών** για την αναγνώριση και τη διαχείριση του προβλήματος.
- Είναι αναγκαία η διαρκής παρότρυνση και **υποστήριξη των γονέων** για την ενεργό συμμετοχή και συνεργασία τους με το σχολείο.
- Απαιτείται συνεχής **συμβουλευτική των εκπαιδευτικών προς τους μαθητές** με στόχο την ενίσχυση της μαθητικής ομάδας για την αντιμετώπιση συμβάντων εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
- Απαιτείται να αναπτυχθούν προγράμματα προαγωγής της ψυχικής υγείας των μαθητών, τα οποία να εντάσσονται στο σχολικό πρόγραμμα με διαθεματικό χαρακτήρα και συνδεδεμένα με το πρόγραμμα σπουδών.
- Απαιτείται να **στελεχωθούν οι εκπαιδευτικές περιφέρειες άμεσα με ειδικούς ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων** (παιδοψυχιάτρους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς), οι οποίοι παρεμβαίνουν στην αντιμετώπιση ψυχοκοινωνικών προβλημάτων που εκδηλώνονται στη σχολική καθημερινή πραγματικότητα.

Οι δυνατότητες αντιμετώπισης του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

- Στο πλαίσιο του διακρατικού Ευρωπαϊκού Προγράμματος ΔΑΦΝΗ II «*Πρόγραμμα Αξιολόγησης Αναγκών και Ευαισθητοποίησης για τον Εκφοβισμό και τη Βία στο σχολείο*», μαθητές των δημοτικών σχολείων συμμετείχαν σε ειδικές ψυχοεκπαιδευτικές δραστηριότητες.
- Στόχοι ήταν η ευαισθητοποίηση και η ενδυνάμωση των μαθητών στην αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο. Μετά το τέλος της παρέμβασης αυτής παρατηρήθηκε:
- Τα αποτελέσματα του προγράμματος αυτών των παρεμβάσεων δείχνουν ότι το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί.
- αύξηση του ποσοστού των μαθητών (από 5,5% πριν από την παρέμβαση σε 15,79% μετά την παρέμβαση) που καταφεύγουν στο διευθυντή του σχολείου όταν πέσουν θύματα εκφοβισμού και βίας,
- μείωση του ποσοστού των μαθητών που δε μιλούν ποτέ σε κανέναν όταν εκφοβιστούν
- μείωση του ποσοστού των μαθητών που δε μιλούν σε κανέναν όταν ασκήσουν εκφοβισμό και βία σε άλλο μαθητή καθώς οι μαθητές-θύτες μετά την παρέμβαση άρχισαν να μιλούν περισσότερο στους συνομηλικούς τους γι' αυτό που έκαναν ή στους γονείς τους ή στα αδέρφια τους

Οι συνέπειες του εκφοβισμού και της βίας στα παιδιά είναι σοβαρές και καθοριστικές για την ψυχοκοινωνική τους εξέλιξη. Η συστηματική πρόληψη και η κατάλληλη αντιμετώπιση κάθε μορφής εκφοβισμού και βίας στο σχολείο είναι πολύ σημαντικές.